

ství a písemnictví, které bylo součástí bouřlivého kulturního a ekonomického vývoje provázejícího vznik národnosti.

I když třetí část monografie má mnohde jen registrující ráz a jednotlivé otázky budou zřejmě ještě důkladněji probírány v ohlášených dvou svazcích o Staré Rusi, zůstává kniha jako celek nejuplněnějším shrnutím o časně slovanské fázi ve východní Evropě a o hrobových nálezích 10.—13. stol. v areálu jednotlivých východoslovanských kmenů. Autor skloubil rozfříštěné údaje v jeden celek, vybavil jej obsáhlou bibliografií, velkým množstvím přehledných map a bohatě ilustrovanými tabulkami. Mnohde použil v zájmu ucelenosti obrazu vlastních hypotéz, jejichž platnost může prověřit jen čas a nové objevy, v zásadě však pozitivně přispívají k úplnosti mozaiky, kterou si může čtenář o obsáhlém materiálu a složité problematice studiem díla vytvořit.

Monografie V. V. Sedova je nesporně záslužným dílem, které splňuje záměr vydavatelů dvacetisvazkové edice „Archeologia SSSR“ — podat bilanci výsledků, kterých ruská a sovětská archeologie dosáhla v sledovaném období a vytvořit monument současné epochy tohoto úseku vědeckého bádání jako základ jeho dalšího rozmachu v budoucnosti.

Bořivoj Dostál

Joachim Herrmann a kol.: *Wikingur und Slawen. Zur Frühgeschichte der Ostseevölker*. Akademie-Verlag, Berlín 1982, 376 stran, 358 obr., 3 tab.

Za redakce a hlavní autorské účasti J. Herrmanna bylo vydáno dílo o Pobaltí v raném středověku, zaměřené na postžení vývojových tendencí a na vztahy tamějších etnik, z nichž nejvýznamnější byli jednak Slované, jednak formující se národnosti Dánů a Švédů. Díky syntetickému pojetí i vzhledem k bohaté dokumentaci, zahrnující fotografie, grafy, mapky, plány a kresby včetně rekonstrukcí, zaujme tato kniha jistě širší okruh zájemců o historii. Je však vybavena i vědeckým aparátém a zvláště pro shrnutí nových poznatků i formulaci obecnějších závěrů a koncepcí má také velký význam odborný.

V první rozsáhlé části nastiňuje J. Herrmann nejprve etnickou situaci v Pobaltí a poukazuje na rozmach, k němuž došlo ve 2. půli 1. tisíciletí, a na jeho příčiny, z nichž uvádí zvláště rozšíření produkce žita, rozvoj železné metalurgie a zavedení poprsníkového postroje, které mělo umožnit zářpach koně i pro orbu a vést tak k efektivnějšímu obdělávání hlavně lehčích půd. V dalším se autor věnuje otázkám společenského uspořádání a stavu vědomí a myšlení tehdejších lidí, mj. z hlediska rozvoje kultury a umění. V oddíle věnovaném slovanské kultuře je zvláštní pozornost zaměřena na keramiku feldbergského a fresendorfského typu a na některé slovanské ozdoby, které svým výskytem v Dánsku a Skandinávii dosvědčují vzájemné kontakty. Dalším tématem jsou umělecké impulsy z franské a inzulární oblasti, charakteristické rysy výtvarného vývoje v jižním Pobaltí a různé složky (roviny) pobaltských kultur (prvky obecně rozšířené, odjinud převzaté a specifické). V kapitole o vikinské expanzi považuje Herrmann mj. za pravděpodobné, že Severané, usazení v některých místech jižního Pobaltí, byli jako obchodníci a řemeslníci ve smluvních vztazích se slovanskými kmenovými knížaty, nebo jako bojovníci přímo v jejich službách. Následující dvě kapitoly se zabývají tzv. pobaltskou ekonomikou. Poukazuje se mj. na častou totožnost regionů, majících centrální význam z hlediska ekonomického i politického, což bylo dáno jednak vznikem obchodních a řemeslnických středisek v lidnatých oblastech, kde i přítomnost příslušníků vyšších vrstev skýtala možnost odbytu luxusního zboží, jednak tím, že vládcové, usilující o zajištění svrchovanosti nad těmito středisky, vzniklymi někdy v místech výskytu určitých surovin nebo na exponovaných místech obchodních cest, zřizovali při nich operné body své moci. Je věnována pozornost také dalšímu příznačnému jevu baltského obchodu, jímž byl velký geografický rozsah tras, vedoucích Pobaltím. Oddíl o obchodnících se zabývá hlavně geografii raně středověkého dálkového obchodu, spjatého s Pobaltím. Vhodné je zdůraznění etnické pestrosti nositelů tohoto obchodu a obyvatelstva obchodních měst, kde byly často enklávy cizích kupců.

J. Herrmann rozlišuje v Pobaltí tři stupně ve vývoji raných městských útvarů. První, v 8. a 1. půli 9. stol., odpovídá zárodečným počátkům těchto sdiš, zachyceným jen za předpokladu intenzivního archeologického výzkumu a je provázen převážně výměnným obchodem. Druhý, v 9.—11. stol., zahrnuje zformování multietnických obchodních center s pravidelně fungujícím spojením a trhem, ve směně je charakterizován rozšířením stříbra jako všeobecného ekvivalentu a ve společenské sféře vytvořením komplexu právních vztahů, v němž se hledají kořeny skandinávského městského práva („Björkðarätt“). Poněkud problematičtější se zdá být charakteristika posledního, třetího stupně, jenž probíhal od 10. stol. a měl spočívat v přeměně raných měst v města s (knížecím nebo státním) hradem („Burgstädte“). Vystává tu totiž, pokud jde o vikinský svět, otázka kontinuity místa i formy uplatnění královské moci. I když také v předchozím vývoji došlo

někdy k zániku starého a vzniku nového centra v témže regionu (Helgö — Birka), v průběhu 10. stol. zanikla nebo začala upadat téměř všechna severská raná města, zatímco pokračování jejich progresivního vývoje bylo výjimkou (Aarhus). Spíše než o přeměnu dosavadních center šlo tedy o jejich nahrazení novými, odpovídajícími změněným ekonomickým a politickým podmínkám. Že tato nová města (např. Ribe, Odense, Roskilde, Lund, Siguna, Tälje, Skara, Tønsberg, Nidaros, Bergen), označovaná někdy jako raně feudální (J. Žak), byla spjata s konsolidací států a jejich společensko-hospodářské struktury, je nepochybné. Jejich nejstarší topografie není však dosud natolik známa, aby je bylo možno spojovat pod pojmem „města s hradem“. Podle dnešních znalostí vznikla většinou až v 11. století.

Pokud jde o lodě jakožto nejvýznamnější dopravní prostředek na Baltu, konstatuje J. Herrmann mj., že slovanské kmeny získávaly zkušenosti s mořeplavectvím relativně později. Jak ukazují např. nové nálezy slovanských lodí z obchodního přístavu u Ralswieku na Rujaně, byla tato plavidla spíše kratší a širší, s plávkami spojovanými dřevěnými hřeby. Vedle domácích lodí se na Baltu užívaly i fríské tzv. kogy s plochým dnem a téměř svislými boky. Zvláště pro ně musila asi být budována přístavní zařízení — mola a můstky, o nichž jsou doklady hlavně ze slovanského prostředí — Wolinu, Gdaňsku, Starého Lübecku a Ralswieku. V následujícím oddílu o struktuře zboží v baltském obchodě jsou shrnuty údaje o jeho druzích: kožešinách, obilí (předpokládá se dovoz žita z východní Evropy do Dánska), víně, medu, rybách (od 11. stol. v souvislosti s křesťanskými pústy), železe (z Haithabu byl analýzou strusky zjištěn dovoz kvalitnější švédské jezerní rudy), bronzu a mosazi, kamenech pro rotační mlýnky, surovém skle, soli, keramice, mastku, jantaru, suknech, otrocích (prodáváných hlavně do arabského světa), ozdobách, hřebenech a zbraních. Závěrečná kapitola první části díla obsahuje charakteristiku společných a specifických rysů jednotlivých etnicko-kulturních oblastí v Pobaltí. Konstatuje se, že nelze hovořit o jednotné pobaltské kultuře, že však podobné tendence vývoje poskytly základnu pro zformování pobaltské ekonomiky s rozsáhlým obchodem, přenášením některých výrob a přejímáním výrobních postupů; zároveň tak byla stimulována kulturní výměna.

V Herrmannově myšlenkově bohatém přehledu, v němž jsou aplikovány nové poznatky, pokračujeme snad jen podrobnější pojednání příčin a mechanismu tzv. vikinské expanze. Vyslovuje-li J. Herrmann názor, že přechod k feudální společnosti byl v 11. stol. v celém Pobaltí v podstatě dovršen, dotýká se tím, pokud jde o Dánsko a Skandinávii, složitého, rozdílně posuzovaného problému. Opodstatněné se zdá být pojetí A. Ja. Gureviče (např. *Istorijska Švecii*, 83—93, Moskva 1974), který s rozvojem feudálních vztahů ve Švédsku počítá od 2. půle 12. stol. a s plným vítězstvím feudalismu ve 13.—14. století. Kritériem je přítomnost změna v postavení bondu, drobných vlastníků půdy, kteří teprve tehdy byli za náhradu v podobě daní zbaveni vojenské povinnosti a zatlačováni do pozadí na thinzích, stejně ztrácejících na významu, takže pozbyli svého podílu na moci a stali se poplatnými rolníky. V Dánsku se sice (rovněž až později) rozvinuly podobné formy poddanství, jako v západní a střední Evropě, v Norsku však (ovšem již mimo Pobaltí) nastupuje feudalismus ve 12.—13. stol. ve zvlášť slabě rozvinutých formách (viz A. Ja. Gurevič, *Norvežskoje obščestvo v rannem srednevekovje*, Moskva 1977).

V další části díla, věnované Dánsku, si O. Klindt-Jensen všimá přínosu nápisů na runových kamenech k poznání sociálních poměrů. Zabývá se pak zárodečnými městyými sídlišti, pohraničním opevněním při patě Jutska (tzv. Danevirke) a kruhových pevnostmi typu Trelleborg, které považuje za „státní hrady“, zajišťující nadvládu krále v jednotlivých oblastech země. E. Roesdahlová si ve stručném oddílu všimá archeologických projevů náboženských představ a také nových dokladů o kontaktech Dánska s východním Pobaltím a východní Evropou v době vikinské. Podle autorky nic nesvědčí o tom, že by došlo k větší konfrontaci mezi starým a novým náboženstvím. V přechodném období se uplatňovala synkretická pojetí, takže např. hroby s bohatou výbavou z 2. půle 10. stol. nelze považovat za jednoznačně pohanské. V nástinu některých aspektů vývoje výtvarného umění v Dánsku zdůrazňuje O. Klindt-Jensen mj. vliv anglo-karolinského umění (nálezy např. z Bornholmu), uplatňující se možná v souvislosti s misijní činností. Příspěvek Nielse-Knuda Liebgotta je věnován dánské keramice doby vikinské z hlediska interregionálních kontaktů. Výskyt téměř výhradně slovanských tvarů keramiky na sídlišťích ostrovů Lollandu a Falsteru opravňuje podle autora k předpokladu, že tam došlo, nejspíše v 11. stol., ke slovanské imigraci.

O Švédsku v době vendelské a vikinské pojednávají stati W. Holmqvista a E. Nyléna. Prof. Holmqvist poukazuje mj. na sepětí ekonomické prosperity středověké oblasti s rozkvětem umění, který nastal v době stěhování národů a znamenal přechod od pouhého uměleckého femelsla k vyhraněnému vlastním výrazu, přičemž dosavadní figurativní pojetí bylo nahrazeno „principem rozkouskování“ a uplatněním „malých stylových prvků“. Kolébku této výtvarné koncepce, v níž lze spatřovat reakci na ideály antiky, je podle Holmqvista Skandinávie. Pokud jde o Helgö, zdůrazňuje Holmqvist podmíněnost jeho hospodářských funkcí sepětím s královstvím Sveů a jeho expanzivními snahami. Nálezy v bližším okolí Uppsaly a při jezere Mälaren, svědčící

o sídlech aristokracie (včetně pohřebišť ve Vendelu a Valsgårde), považuje za body strategického systému, chránícího jádro území Sveů. Erik Nylén poukazuje mj. na to, že formování vnitřní struktury vznikajícího švédského státu v době vikinské pozitivně ovlivňovalo rozvoj námořního obchodu (osídlení pobřežních oblastí, větší bezpečnost v souvislosti s organizací pobřežních námořních sil — ledungem). Nylén opět připomíná svou koncepci, podle níž ekonomickou základnou raných počátků mocenské organizace i stabilizace královské moci u Sveů byla těžba železné rudy a dálkový obchod se železem, zpracovaným do polotovarů (čepelí mečů); v zapojení Gotlandu do tohoto obchodu se pak spatřuje vysvětlení neobyčejné koncentrace pokladů stříbra na tomto ostrově. E. Nylén patří k těm severským badatelům, kteří odmítají normanistickou teorii o švédském původu letopisných Rusů a kyjevského státu. Počítá sice s usazováním Sevefanů ve východní Evropě, ale zdůrazňuje jejich rychlou asimilaci.

Stať A. Erä-Eska je stručným nástinem vývoje finských kmenů po celých prvních dvanácti stáletí našeho letopočtu. Finské kmeny nedospěly k vyšší formě společenského uspořádání, i když hradiště, tvořící obranný systém, nasvědčují počátkům politické a vojenské organizace na větších územích. Jisté zapojení jižních krajů Finska do obchodu mezi Skandinávií a východní Evropou přinášelo importy a vedlo i k rozvoji domácí produkce. Pro charakter expanze Sevefanů východním směrem je však příznačné, že k vikinskému osídlení ve Finsku nedošlo.

V. V. Sedov seznamuje s kulturou východoslovanských, baltských a ugrofinských kmenů v širší oblasti jihovýchodního Pobaltí. Konstatuje mj. výskyt skandinávských nálezcových komplexů na pohřebišti v Gnězdově, avšak poněkud jednostranně, jak se domnívám, je uvádí do souvislosti s občasným pobytem skandinávských bojovníků, patřících k domácím družinám. Stopy vikinské kultury v Gnězdovu souvisejí spíše s obchodním podnikáním Sevefanů. Dokladem asimilace staršího baltského obyvatelstva na horní Dvině a Dněpru je výskyt nespěšných baltských ozdob v „podélných mohylách“ Krivičů. Velká skupina ozdob Krivičů a Slověnů (náramky, podkovovité spony, kování opasku) představuje z hlediska typů a výzdoby pokračování tradic baltské kultury. Autor rovněž uvádí, že východoslovanskí řemeslníci zhotovovali napodobeniny severských ozdob. Je však třeba připomenout, že takové výrobky, vyznačující se nedokonalým provedením ornamentiky vikinských stylů nebo směsí severských a východních prvků, se někdy připisují (Arbman) i severským řemeslníkům, již dále pracujícím ve slovanském prostředí.

V nástinu vývoje a kultury lotyšsko-litevských kmenů se poukazuje mj. na rozvoj hradišť na jejich území od 7.—8. stol. jako sídel kmenové šlechty a středisek řemeslné produkce. Určité rozpaky vyvolává Sedovova jednoznačná charakteristika velkých hradišť 10.—12. stol. jako feudálních hradů — sídel feudální šlechty. Nehledě na to, že v tomto období lze v baltském prostředí hovořit spíše asi teprve o formování třídní společnosti, jeví se ve světle výzkumů některá hradiště v Lotyšsku (Mežotne, Dobele, Daugmale) jako hustě zastavěná střediska řemeslné výroby a obchodu s početným obyvatelstvem (viz Latvijās PSR Archeologija, Rīga 1974, 365).

Stať B. A. Rybakova o středověkém Novgorodu podává přehled výsledků dlouholetých výzkumů tohoto staroruského centra. Počátky Novgorodu nejsou však dosud archeologicky objasněny a popsané výzkumy se týkají v podstatě až 11.—15. století.

V následující stati pojednává W. Hensel, v rozpětí 7.—11. stol., o kultuře a umění raně středověkého Pomofanska. Výraznější pokrok v hlavních výrobních odvětvích, spjatý s přetvářením společensko-ekonomického modelu a projevující se specializací výrobců i vznikem sídliště nového typu, lze za dnešního stavu bádání doložit od 2. půle 9. století. Ze Pomofansko v raném středověku bylo do jisté míry svéráznou kulturní oblastí, naznačují některé příznačné typy stříbrných ozdob. Mezi obyvatelstvem obchodních center na baltském pobřeží předpokládá Hensel přistěhovač ze Skandinávie, Friska a snad i z území starých Prusů.

Závěrečná stať J. Herrmanna pojednává o kultuře Rujanských Slovanů-Ranů (Rugini), Vilčanů (od 10. stol. označovaných též jako Lutici) a Obodritů, kteří od sklonku 6. stol. osídli pobřežní oblasti mezi ústím Odry a Kielským zálivem. Herrmann soudí, že u Obodritů, kde většina příslušníků kmene žila na opevněných předhradích, existovala pokročilejší sociální diferenciace než např. u Vilčanů, společně obývajících velká, prostorově nečleněná hradiště. Za sídlo obodritského vládce považuje autor hradiště Mecklenburg u Wismaru, v němž spatřuje „emporium Reric“ franských análů, jehož lokalizace se obvykle považuje za spornou. Kmenový svaz Luticů, zachovával si organizaci vojenské demokracie, kolem r. 1120 zanikl a jeho západní část ovládlo obodritské knížectví. Předfeudální společenské uspořádání se díky chráněné poloze Rujany nejdéle zachovalo u Ranů. Po pádu Arkony r. 1168 došlo i tam k feudalizaci v rámci dánské lenní svrchovanosti. Autor věnuje dále pozornost obchodním trasám, do nichž byla zapojena centra sledovaného území — Starigard/Oldenburg ve Wagrii, Weligrad/Mecklenburg/Reric v centru obodritského území při Wismarské zátocce, Menzlin na území Vilčanů při ústí Peene. Stručně jsou shrnuty výsledky nových výzkumů v Menzlinu, kde byla prokázána existence obchodní osady, k jejímž obyvatelům patřily i rodiny Sevefanů. Vedle Menzlinu počítá Herrmann s přítomností Sevefanů také v osadě

obchodníků a řemeslníků v Ralswieu na Rujaně, která vznikla koncem 8. nebo na počátku 9. století. Osada v Ralswieu se mu jeví nejspíše jako mezistanice na námořní trase, spojující Haithabu či dánské ostrovy s obchodními přístavy na jižním pobřeží Baltu. Na základě staršího nálezu oválných pozlacených spon v Puttgardenu na ostrově Fehmarnu lze pak podle Herrmanna také v nejzápadnější části tohoto slovanského území, ve Wagrii, uvažovat o pobytu lidí ze severní Evropy, snad již v 8.—9. století. J. Herrmann předpokládá však také analogické usazování slovanských řemeslníků a obchodníků v dánských a švédských přístavech.

Veelku je nesporné, že recenzované dílo, odrážející ve velké šíři stav poznání raného středověku ve významné části Evropy, přináší zároveň četné podněty pro další výzkum.

Lubomír Košnar

Polybios. Herausgegeben von Klaus Stieve und Niklas Holzberg. Wege der Forschung, Band 347. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1982. Stran XX + 448.

Z problematiky vztahující se k dílu Polybia, nejvýznamnějšího historika pozdně helénistického období, který žil v II. století př. n. l., se nejčastěji řeší čtyři tematické okruhy: kdy a jak Polybiovo dílo vzniklo, jaký politický a světový názor se v něm odráží, jaká je jeho historická hodnověrnost a umělecká hodnota a do jaké míry se Polybiova teoretická metodologie shoduje s jeho praktickou historickou metodou.

Sporní vybraných statí, časopisecky publikovaných od roku 1938 do roku 1970, obsahuje příspěvky, kterými do řešení uvedených otázek zasáhli F. W. Walbank v letech 1938, 1943, 1954 (spolu s C. O. Brinkem), 1962 a 1963, Matthias Gelzer v letech 1940 (dvakrát), 1955, 1956 (dvakrát) a 1958, Marcello Gigante roku 1951, Paul Pédech v letech 1951 a 1958, Hartmut Erbse v letech 1951 a 1957, Alfred Klotz roku 1953, Max Treu roku 1954/55, Margherita Isnardi roku 1955, Attilio Roveri roku 1956, Reinhard Koerner roku 1956/57, Mario Attilio Levi roku 1963 a Jürgen Deininger roku 1970 recenzí knihy G. A. Lehmana. Jde celkem o 23 studií z pera třinácti autorů, neboť Walbank je zastoupen čtyřmi pracemi a nadto ještě jako spoluautor článku napsaného společně s C. O. Brinkem, Gelzer dokonce šesti pracemi a po dvou pracích tu mají Erbse a Pédech.

Celý výbor je pochopitelně jen zlomkem bohaté vědecké produkce s polybiovskou tematikou, která ostatně ani v sedmdesátých letech neztratila svou aktuálnost, jak to názorně dosvědčuje i bibliografie sestavená N. Holzbergem (str. 439—448), navazující na stať Polibio negli studi dell'ultimo ventennio (1950—1970), kterou pro Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (I 2, Berlin—New York 1972, str. 1 114—1 181) napsal Domenico Musti. Jeho i Holzbergova bibliografie, končící rokem 1980, registruje veliký počet prací s polybiovskou tematikou, v níž se kromě problematiky uvedené v úvodu naší recenze znovu a znovu řeší ještě další základní otázky. Hodnotí se Polybiova kritika starších historiků, zejména Timaia, zkoumá se Polybiův vztah k římské ústavě a k helénistickému typu království, rozebírá se jeho jazyk a obsahová stránka jeho díla, zjišťuje se, jak je na Polybiův závislý Livius, aby se pak z jeho dochovaného výkladu rekonstruoval ztracený Polybiův text, a odpověď se hledá i na jiné dílčí otázky, přičemž jako dědictví staršího již bádání přezívá spor o to, zda Polybiovy Historie vznikly jako jednotně koncipované dílo, nebo zda některé jeho části byly původně sepsány odděleně.

Významným způsobem zasáhl do této problematiky M. Gelzer články z roku 1940 (str. 24—37, 38—78), v nichž vyšel z hypotézy, že Polybios předtím, než se v Římě rozhodl napsat univerzální dějiny, začal v návaznosti na Aratovy Paměti (Hypomnémata) sepsovat Dějiny Achajů (Achaika) a tento svůj spis, Gelzerem promyšleně rekonstruovaný (str. 45—76), včlenil později bez podstatných změn do svého hlavního historického díla. Ačkoli se Gelzer neodvažoval tvrdit, že Achaika někdy existovala jako samostatně publikovaný spis (str. 77), soudil původně, že je Polybios koncipoval se záměrem ospravedlnit achajskou i svou vlastní předchozí politiku, když se jako rukojmí dostal do Říma (tamtéž). Později však Gelzer svůj dřívější názor pozměnil a ve své studii o Polybiově pracovní metodě z roku 1956 (str. 293—296) posunul Achaika do doby před Polybiovým zjetím (str. 293 n.).

S Achaiky souvisí také problematika Filipoimenova životopisu. Rekonstruovat tento ztracený Polybiův spis se roku 1951 pokusil P. Pédech (str. 140—161) a dospěl přitom k přesvědčení, že je Polybios napsal při práci na Historiích pro Scipiona Aemiliana (str. 159—161). Proti tomuto pojetí vystoupil roku 1954/55 M. Treu (str. 198—210) s názorem, že Filipoimenův životopis je raným Polybiovým dílem, souvisícím s jeho Achaiky.

Zastánci stanoviska, že lze v Polybiových Historiích postřehnout různé vrstvy, se opírají zejména o rozbor VI. knihy, neboť výklad o cyklickém politickém vývoji (anakyklósi) a o smíšené ústavě v té podobě, jak je Polybios spojuje, prý potvrzuje, že se v VI. knize uplatňuje starší a mladší